

بین الملل

فرہنگ عامہ

تألیف

دکتر احمد تمیم الہری

www.ketab.ir

سرشناسه	تمیم‌داری، احمد، ۱۳۲۳ -
عنوان و نام پدیدآور	فرهنگ‌عامه/ احمد تمیم‌داری.
وضعیت ویراست	ویراست ۲.
مشخصات نشر	تهران: مهکامه، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۴۲۳ ص.
شابک	978-600-8731-17-7
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	چاپ قبلی: مهکامه، ۱۳۹۰. (ط، ۳۴۸ ص.)
یادداشت	چاپ ششم.
موضوع	فرهنگ‌عامه
موضوع	Folklore
موضوع	فرهنگ‌عامه -- ایران
موضوع	Folklore -- Iran
رده‌بندی کنگره	۱۳۶۶/ت۸۴۴ GR۶۶
رده‌بندی دیویی	۳۹۸/۱
شماره کتابشناسی	۴۷۹۱۰۱۸

نام کتاب: فرهنگ‌عامه
تألیف: دکتر احمد تمیم‌داری
ویراستار: مریم نوثاش و معصومه اکبری
طرح جلد: حسین مبینی‌پور
صفحه‌آراء: الوهاب
لیتوگرافی: نقش
چاپ و صحافی: رسام
نوبت چاپ: هفتم ۱۳۹۹
تیراژ: ۷۰۰
قیمت: ۵۵۰۰۰ ریال
شماره شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۳۱-۱۷-۷

مراکز پخش: ۱- تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، نرسیده به لبافی‌نژاد، سوچه آوری، بلاک ۸، طبقه دوم، نشر و پخش مهکامه
تلفن: ۶۶۴۸۸۲۰۳-۶۶۴۹۷۰۵۰
فکس: ۶۶۴۱۵۰۹-۶۶۴۳۹۷۴۰۱۰
۲- تهران، میدان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و اردیبهشت، کتابفروشی کاوه
تلفن: ۶۶۴۶۰۹۳۲-۶۶۴۶۷۳۲۳

en_mahkame@yahoo.com
www.mahkameh.com

پست الکترونیکی:

نمایندگی‌های شهرستان:

- ۱- اهواز: خیابان حافظ، بین سیروس و نادری، کتابفروشی رشد، تلفن: ۳-۳۲۲۱۷۰۰۰ (۰۶۱)
- ۲- مشهد: خیابان سعدی، پاساژ مهتاب، کتابفروشی درخشش، تلفن: ۳۲۲۵۱۹۲۳ (۰۵۱)
- ۳- اصفهان: میدان شهدا، خیابان کاوه، بعد از میدان ۲۵ آبان، کوی ولی‌عصر، پلاک ۴۱۹، پخش کتاب کیمیا، تلفن: ۳۴۴۸۰۲۸۵ (۰۳۱)، موبایل: ۹۱۳۲۶۵۹۷۷۱
- ۴- یزد: خیابان فرخی، جنب مجتمع ستاره، کتابفروشی فدک، تلفن: ۳۶۲۲۷۴۷۵ (۰۳۵)
- ۵- شیراز: خیابان ملاصدرا، نبش خلیلی، کتابفروشی خوارزمی، تلفن: ۳۶۴۷۳۷۷۱ (۰۷۱)
- ۶- تبریز: فلکه دانشگاه، ابتدای خیابان دانشگاه، کتابفروشی علامه، تلفن: ۳۳۳۴۱۶۶۹ (۰۴۱)

آدرس کانال انتشارات مهکامه: telegram.me/mahkamepublisher

فهرست مطالب

۱	پیش‌گفتار
۵	مقدمه چاپ اول
۹	مقدمه چاپ هشتم
۱۱	فصل اول / تعریف فرهنگ در دانش عمومی
۱۴	نخستین مطالعات در فرهنگ‌های جهان
۱۵	دانش جدید فولکلور
۱۶	نخستین مطالعات در فرهنگ عامه ایران
۱۷	نخستین پژوهش‌گران فرهنگ عامه در ایران
۱۸	منابع و انواع فولکلور
۱۹	۱. اعتقادات و باورها
۱۹	۲. اسطوره
۲۰	۳. سنت‌ها
۲۰	۴. روایت
۲۲	۵. گفتارهای عامیانه
۲۳	۶. هنرهای عامیانه
۲۴	ویژگی‌های فرهنگ عامه
۲۵	عوامل مؤثر در فولکلور (فرهنگ عامه)
۲۵	انجمن‌های مطالعات فولکلور
۲۶	دانش‌نامه‌ی فرهنگ مردم ایران
۲۷	واحد فرهنگ مردم صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

۲۷	اهداف واحد فرهنگ مردم
۲۸	بخش پژوهش
۲۸	بخش ارتباطات
۲۹	بخش نشریه و سایت
۲۹	بخش گردآوری و سندشناسی (گنجینه)
۳۰	پژوهش‌کده‌ی مردم‌شناسی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردش‌گری
۳۲	گروه‌های پژوهشی
۳۲	۱. گروه مردم‌شناسی اسطوره و آیین
۳۳	۲. گروه مردم‌شناسی اجتماعی
۳۳	۳. گروه مردم‌شناسی زیست‌محیطی
۳۵	فصل دوم / مانی‌نظری فرهنگ عامه
۳۸	پوپولیسم و فرهنگ توده
۴۰	مکتب فرانکفورت
۴۳	روی‌کرد فمینیستی
۴۴	ساختارگرایی و نشانه‌شناسی
۴۵	مارکسیسم، اقتصاد سیاسی و ایدئولوژی
۴۹	فصل سوم / ادبیات عامیانه
۵۱	ترانه‌های عامیانه
۵۲	اولین گردآورندگان ترانه‌های عامیانه در ایران
۵۳	مضمون ترانه‌ها
۵۳	۱. ترانه‌ی ویژه‌ی بازی یا شمارش به‌هنگام بازی
۵۴	۲. ترانه‌های مخصوص نوازش و لالایی
۵۴	۳. ترانه‌های مربوط به قصه‌ها
۵۴	۴. ترانه‌های کار در سروده‌های روستاییان
۵۵	۵. ترانه‌های انتقادی و مطایبه‌آمیز
۵۵	۶. ترانه‌های غنایی و عاشقانه
۵۵	۷. ترانه‌های رقص و تصنیف‌های عامیانه
۵۶	۸. ترانه‌های مثلی
۵۷	افسانه

۵۷	ویژگی‌های افسانه.....
۵۹	انواع افسانه.....
۵۹	افسانه‌های سحرآمیز.....
۶۰	ویژگی‌های افسانه‌های سحرآمیز.....
۶۰	افسانه‌های تمثیلی (حیوانات).....
۶۱	ویژگی‌های افسانه‌های تمثیلی (حیوانات).....
۶۱	افسانه‌های طنزآمیز.....
۶۱	افسانه‌های تاریخی.....
۶۱	افسانه‌های عاشقانه.....
۶۲	مبانی افسانه‌ای در ادبیات فارسی.....
۶۷	اسطوره.....
۶۸	انواع اسطوره.....
۶۸	۱. اسطوره‌ی آسمانی.....
۶۸	۲. اسطوره‌ی خاکی.....
۶۹	۳. اسطوره‌ی کیش.....
۶۹	۴. اسطوره‌ی اعتبار و شخصیت.....
۶۹	۵. اسطوره‌ی فرجام.....
۷۰	الف) اسطوره‌های کهن.....
۷۲	ب) اسطوره‌های جدید.....
۷۳	قصه‌های عامیانه.....
۷۵	عناصر قصه‌های عامیانه.....
۷۷	محققان و گردآوران قصه‌های عامیانه.....
۸۰	ضرب‌المثل.....
۸۱	جای‌گاه ضرب‌المثل‌ها در تفکر جامعه.....
۸۱	ویژگی‌های مثل‌ها.....
۸۲	خاست‌گاه مثل‌ها.....
۸۲	الف) خانواده.....
۸۳	ب) کار و پیشه.....
۸۳	ج) تیپ‌های اجتماعی.....
۸۳	د) جشن‌ها و آداب و رسوم.....
۸۴	تأثیر قرآن و متون دینی و مذهبی در مثل‌ها.....

۸۴	قرآن
۸۴	احادیث
۸۵	آداب و اعمال و شعائر دینی
۸۵	چیستان
۸۶	ویژگی‌های چیستان
۸۶	تاریخ‌چه‌ی چیستان
۸۶	انواع چیستان
۹۱	فصل چهارم / منرهای عامیانه
۹۳	انواع هنر
۹۴	تعزیه و تعزیه‌خانی
۹۸	انواع تعزیه
۱۰۰	اجزا و مراحل تعزیه
۱۰۰	جای‌گاه نشانه و نداد در تعزیه
۱۰۱	تعزیه و سوگواری در سرزمین اسلام
۱۰۶	افول تعزیه
۱۰۸	تعزیه‌ی امروز
۱۰۹	تعزیه‌ی حضرت عباس (ع)
۱۰۹	خلاصه‌ای از نسخه‌ی تعزیه‌ی حضرت عباس (ع)
۱۳۰	نقالی
۱۳۰	تاریخ‌چه‌ی نقالی
۱۳۰	انواع نقالی رسمی مذهبی
۱۳۲	نقالی و ویژگی‌های آن
۱۳۳	اجزا و مراحل نقل
۱۳۵	نقالان معروف
۱۳۶	نمایش روحوضی (سیاه‌بازی)
۱۳۷	تاریخ‌چه‌ی نمایش روحوضی
۱۳۹	نمونه‌ای از ترانه‌های نمایش روحوضی
۱۴۰	نمایش‌های شادی‌آور زنانه
۱۴۲	نمونه‌ای از نمایش‌های شادی‌آور زنانه
۱۴۳	سینما و تلویزیون

۱۴۴	 سینمای عامه‌پسند
۱۴۵	 خاستگاه سینمای عامه‌پسند ایران
۱۴۵	 مضامین فیلم‌های عامه‌پسند ایرانی
۱۴۶	 فریب، تجاوز و بی‌وفایی
۱۴۶	 عاشق‌پیشگی و رقابت عشقی
۱۴۷	 خانواده محوری
۱۴۸	 شباهت‌ها و تفاوت‌ها
۱۴۸	 جوانمرد و عیاری
۱۴۹	 تحریک اجتماعی و طبقاتی
۱۴۹	 مضمون انشقاق‌جویی و عصیان‌گری فردی
۱۵۰	 سرگشته محتوم
۱۵۰	 عشق به زنان دنیاشین
۱۵۱	 مرد قانون بر سواداهی
۱۵۱	 شخصیت‌پردازان رده‌بنای عامه‌پسند
۱۵۲	 سینمای فولکلوریک
۱۵۳	 وجه تشابه و تمایز سینمای فولکلور با سینمای عامه‌پسند
۱۵۴	 تلویزیون
۱۵۴	 سریال‌های دهه ۳۰
۱۵۴	 امیرارسلان نام‌دار
۱۵۴	 سریال‌های دهه ۴۰
۱۵۴	 خانه قمرخانم
۱۵۵	 داش پالکی
۱۵۵	 سریال‌های دهه ۵۰
۱۵۵	 دایی جان ناپلئون
۱۵۵	 هزارستان
۱۵۶	 سریال‌های دهه ۶۰
۱۵۶	 افسانه سلطان و شبان
۱۵۶	 آینه
۱۵۶	 سریال‌های دهه ۷۰
۱۵۶	 روزی روزگاری
۱۵۷	 پهلوانان نمی‌میرند

پیش گفتار

فرهنگ عامه فولکلور بخش مهمی از زندگی انسان را دربرمی گیرد. در کشورهای اروپایی و سپس در آمریکا، مطالعه فولکلور از قرن هجدهم آغاز شده است. فرهنگ عامه در دانش مردم شناسی، و آن هم در نامه شناسی، مطرح شده است. عامل بسیار مهم در سیر پیش روندهی استعمار اروپایی و آمریکایی ساخت فولکلور آسیا و آفریقا بوده است. برای دستیابی هر چه بیش تر به منابع غنی این دو قاره، آشنایی دقیق با فرهنگ، به ویژه فرهنگ عامه، ضروری می نموده است. استعمارگران کاملاً به این نکته قوف داشته اند که زمانی تسلط بر چیزی و جایی و یا مردمی ممکن است که بتوان آنان را خوب شناخت. بیهوده نیست که در کشورهای اروپای غربی، شرقی و آمریکای شمالی صدها مرکز شرق شناسی، اسلام شناسی، ایران شناسی... تأسیس شده است.

از زمانی که واسگو دوگاما (۱۴۹۸م) دماغه‌ی امید نیک را پیدا کرد، از طریق اقیانوس هند به هندوستان وارد شد، کم کم نهضت های جهان گردی و دریانوردی شکل گرفت و دریاسالارها و تجار کالاهای هندی و چینی و ایرانی به طمع تجارت وارد این سرزمین ها شدند و در پی آنان شرق شناسان و سیاستمداران و کم کم قوای نظامی اروپایی دست به کار شدند. چندمنظوره به تهاجم پرداختند. کمپانی های متعددی هم چون کمپانی رژی در ایران و کمپانی هند شرقی در هندوستان در ظاهر برای تجارت تأسیس شده بودند، اما در پس پرده اهداف اشغال و استعمار سرزمین دیگری را تعقیب می کردند. افراد و کارشناسان کمپانی های به ظاهر بازرگانی در پی آشنایی با فرهنگ و آداب و رسوم کشورهای استعمارزده هم بودند تا به تر و بیش تر بتوانند به اهداف خود دست یابند و مطامع استعماری خود را تأمین کنند.

از دوران صفوی تا عصر حاضر، سفرنامه نویسان و شرق شناسان و جهان گردان و بازرگانان و سیاستمداران اروپایی، در دو قرن اخیر آمریکایی، کم و بیش در پی شناخت فرهنگ و ویژگی های

مردم کشورهای آسیایی و آفریقایی بوده‌اند و دانش‌های به‌دست‌آمده را به مسئولان کشورهای خود ارائه کرده‌اند تا همه از این خوان یغما بهره‌ی خود را به‌دست آورند.

شناخت فولکلور تنها برای تأمین منافع استعماری نیست. کشورهای استعمارزده هم، برای شناخت و حفظ خود و نگاه‌بانی از سرمایه‌های مادی و معنوی بی‌خودحصرشان، می‌بایند با فرهنگ و آداب و رسوم و سنت‌های خودی‌آشنایی یابند؛ زیرا تا ندانند که هستند و چه چیز دارند پاس‌بانی آن را بر خود فرض نمی‌دانند. شناخت خویش و گرفتار نیامدن در گرداب بحران هویت به شناخت آداب و سنن و رسوم هر سرزمین بستگی تام و تمام دارد. محافظت از میراث گران‌بانی فرهنگی، چه در سطح خاص و عالی و چه در سطح همگانی، به دانش و آگاهی نیاز دارد.

سایه و پوهای ایران چه حکمت متعالی می‌نامیم در فرهنگ عامه پدید می‌آید. چه‌گونه عقیده‌های علمی یا فلسفی، خرافات تبدیل می‌شود؟ چه‌گونه داستان‌های کوتاه و بلند به ضرب‌المثل تبدیل می‌شوند؟ انواع و اقسام عامیانه چه‌گونه از هنرهای متعالی صدور می‌یابند و در میان مردم رایج می‌شوند؟ انواع جشن‌ها چه‌گونه‌اند و چه نقشی در زندگی مردم ایفا می‌کنند؟ انواع بازی‌ها و ورزش‌های عمومی یا ملی چه میزان از وقت مردم را به خود اختصاص می‌دهند؟ کوتاه سخن آن‌که عواملی که فضای زندگی مردم را می‌سازند چه چیزهایی هستند؟ معایب و نقایص آن‌ها کدام است؟ مزایای فرهنگ عامه چه‌گونه شناخته می‌شود؟ چه‌گونه می‌شود آن‌چه در فرهنگ عامه موجب ترقی و تعالی است از آن‌چه موجب پس‌رفت یا عقب‌افتادگی است باز شناخته شود تا آن‌چه مثبت است تقویت شود و آن‌چه منفی و مخرب است از میان برود؟

آشنایی با ادبیات عامه، دریایی از معلومات و آگاهی در اختیار می‌دهد. یکی از عوامل مهم شناخت روحیات مردم و مردمان دیگر سرزمین‌ها هال ادبیات و انواع ادبی فولکلور یا فرهنگ عامه است.

ما نمی‌توانیم تک‌تک افراد یا گروه‌های گوناگون سرزمینی را بشناسیم، اما با شناخت ادبیات عامه خصوصیات مردم پیوسته به آن ادبیات برای ما شناخته می‌شود. در کنار آشنایی با فرهنگ متعالی، آشنایی با فرهنگ عمومی هم ضروری است. فرهنگ عامه و خاصه دو مجموعه از یک پیکر هستند. شناخت یکی بدون دیگری مطالعه‌ای ناقص و ناتمام است.

در کتاب حاضر، تا آن‌جا که برای نگارنده مقدور بود، سعی شد تا بخش‌هایی از فرهنگ عامه مطرح و شناخته شود. مأخذ لازم در حد امکان بررسی و ملاحظه شد و در پایان هر فصل برای مطالعه‌ی بیش‌تر آثاری معرفی شد و این‌همه به کوشش شخصی فراهم آمد و البته کار خالی از

اشکال نیست. یکی از سختی‌های تحقیق در این راه آن است که بسیاری از بخش‌های فرهنگ‌عامه فاقد اسناد مکتوب است و برای نخستین بار باید ثبت شود. همین است که در این زمینه به کمک و راه‌نمایی پژوهش‌گران نیازمندیم و از آنان یاری می‌طلبیم. باشد که با یاری و لطف آنان چاپ بعدی کتاب کامل‌تر شود.

احمد تمیم‌داری

استاد دانش‌گاه علامه طباطبائی

مهرماه ۱۳۹۰

www.ketab.ir